

Beslenme ve Sağlık

Editör: Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER

2. Baskı

Editör: Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER

BESLENME VE SAĞLIK

ISBN 978-605-241-807-9

DOI 10.14527/9786052418079

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayineimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ekim 2019, Ankara

2. Baskı: Şubat 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.

Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Yeterli ve dengeli beslenme sağlıklı bir yaşam sürdürebilmenin en önemli etmenlerinden biridir. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar yeterli ve dengeli beslenme alışkanlığı kazananların, hastalıklara yakalanma olasılığının azaldığı veya hastalıklar ile daha kolay atlatıldıklarını göstermektedir.

Son yüzyılda beslenme bilim dalında yapılan araştırmalar, bilimsel verilere dayanarak elde edilen bilgilerin yeterli ve dengeli beslenmenin insan yaşam kalitesini arttırdığını göstermektedir. Yaşam kalitesi yüksek olan kişiler aynı zamanda etrafları ile uyumlu ilişkiler kurabilen ruh sağlığı yönünden oldukça iyi özellikleri olan kişilerdir.

Bu nedenle bu kitapta son yıllarda beslenme bilim dalında yapılan bilimsel araştırmalar incelenerek insanların sağlıklı yaşayabilmesi için gerekli olan temel besin öğeleri ve özelliklerine yer verilmiştir. Bu kitapta, beslenme bilim dalında insan sağlığını doğrudan etkileyen besin öğelerinden özellikle toplumda yaygın olarak görülen sağlık sorunlarına yer verilmiştir.

Günümüz gençlerinin bağımlılık konusunda bilinçlendirilmesi, yaşamlarının en önemli dönemlerinde karşılaşabilecekleri tehlikelerin farkında olabilmesi amacı ile bağımlılık alışkanlıkları, bağımlılığı etkileyen etmenler ve alınabilecek önlemler ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmıştır.

Ergenlik dönemi ile birlikte gençlerin fizyolojik yapılarında da değişimler olmaktadır. Bu kitapta gençlerde ergenlik dönemi ile birlikte oluşan değişimler ve nedenleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Cinsel gelişime paralel olarak karşılaşabilecek sağlık sorunlarına ve alınabilecek önlemler ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Sağlığın korunmasında ilkyardım bilgileri ve alınabilecek önlemler, insan yaşamında oldukça hayati bir önem sahiptir. Bu nedenle bu kitapta insan yaşamında karşılaşılabilecek sağlık sorunları göz önüne alınarak, değişik kaza tiplerine göre yapılması gereken ilkyardım uygulamaları örneklerle birlikte gençlerin anlayabileceği bir dil ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Hazırlanan bu kitabın gençlere doğru sağlıklı yaşam becerilerini kazandıracağı düşünülmektedir.

Kitap hazırlanırken mümkün olduğunca son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalara dayanarak elde edilen veriler, kolay anlaşılabilir ve kolay uygulanabilir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Bu kitabın gençlere beslenme ve sağlıklı yaşam konularında yeni ve uygulanabilir bakış açıları kazandırabileceği düşünülmektedir.

Bu kitapta yer alan yazarlar, meslek hayatları boyunca bu tür dersleri üniversite eğitimi aşamasında değişik programlar altında dersler vererek birçok deneyimi olan kişilerdir. Yazarların ülkemiz gençleri ve özelliklerini çok iyi tanınması nedeniyle, seçilen üniteler ve ünitelerin içerikleri günümüz gençlerinin yaşamlarına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Her ünite sonucunda yer alan soruların cevaplanması kitapta yer alan temel bilgilerin pekiştirilmesi açısından oldukça yararlı olacaktır.

Bölümler ve Yazarları

Editör: Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER

1. Bölüm: Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Alışkanlıklarını Etkileyen Etmenler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

2. Bölüm: Karbonhidratlar

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

3. Bölüm: Lipitler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

4. Bölüm: Proteinler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

5. Bölüm: Enerji Dengesi

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

6. Bölüm: Su ve Elektrolitler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

7. Bölüm: Mineral Maddeler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

8. Bölüm: Vitaminler

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

9. Bölüm: Günümüzde Yaygın Olan Kötü Beslenme Alışkanlıkları

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

10. Bölüm: Gıda Katkı Maddeleri

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

11. Bölüm: Sağlıklı Yaşam ve Egzersiz

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

12. Bölüm: Obezite ile Mücadele

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

13. Bölüm: Büyüme ve Gelişme

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER - Gazi Üniversitesi

14. Bölüm: Bağımlılıkla Mücadele

Doç. Dr. Hüsne DEMİREL - Gazi Üniversitesi

15. Bölüm: Cinsel Sağlık

Dr. Öğr. Üyesi Şadan TOKYÜREK - Gazi Üniversitesi

16. Bölüm: Trafik, Afet ve İlk Yardım

Uzm. Naęme ŞİRVAN BORAN - Gazi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM

BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE BESLENME ALIŞKANLIKLARINI ETKİLEYEN ETMENLER

Gıda Maddesi Tercihini Etkileyen Etmenler.....	2
Beslenme.....	5
Besin Öğeleri.....	5
Besin Öğelerinin Sınıflandırılması.....	6
Gıda Maddelerinden Sağlanan Enerjinin Hesaplanması.....	8
İnsan Vücudu Açısından Enerjinin Önemi.....	8
Doğal ve Sağlıklı Beslenme.....	9
Sağlıklı Beslenmede Gıda Maddelerinin Önemi.....	10
Sağlıklı Beslenme İçin Gerekli Olan Temel Besin Öğeleri.....	10
Çalışma Soruları.....	10
Kaynaklar.....	11

2. BÖLÜM

KARBONHİDRATLAR

Karbonhidratların Oluşumu.....	13
Şekerlerin Sınıflandırılması.....	14
Karbonhidratlar.....	14
Disakkaritler.....	14
Şekerlerin Tatlılık Dereceleri.....	14
Polisakkaritler (Kompleks Karbonhidratlar).....	15
Glikojen.....	15
Nişasta.....	15
Posa (lif).....	16
Selüloz.....	16
Hemiselüloz.....	16
Pektin.....	17
Lignin.....	17
Oligosakkaritler.....	17
Posanın Bağırsak Sağlığı Üzerindeki Etkileri.....	17
Karbonhidrat Kaynakları.....	19

Karbonhidratların Sindirimi.....	21
Karbonhidratların Ağızda Sindirimi	21
Karbonhidratların Midede Sindirimi	21
Karbonhidratların İncebağırsaklarda Sindirimi	21
Glisemik İndeks.....	22
Glisemik İndeks Değeri.....	22
Karbonhidratların Kalınbağırsaklardan Atılımı	23
Karbonhidrat Tüketimi	23
Çalışma Soruları	24
Kaynaklar.....	25

3. BÖLÜM

LİPİTLER

Trigliseritler (Yağlar).....	28
Doymuş Yağlar.....	29
Doymamış Yağ Asitleri	30
Trans Yağlar.....	30
Trans Yağların İnsan Sağlığına Etkileri	31
Elzem Yağ Asitleri	31
Omega-3 Yağ Asidi (Linolenik Asit)	31
Omega-6 Yağ Asidi (Linoleik Asit)	32
Omega-3 - Omega-6 Oranı.....	32
Fosfolipitler	33
Lesitinin İnsan Vücudundaki Görevleri.....	34
Steroller	34
Kolesterol.....	34
Kötü Kolesterolün Azaltılması İçin Neler Yapılmalı.....	35
Lipitlerin Görevleri	36
Lipitlerin Sindirimi	41
Ağızda Sindirim	41
Midede Sindirim	41
İnce Bağırsaklarda Sindirim	41
Yağların Emilimi	42
Lipitlerin Sağlık Üzerine Etkileri.....	42
Kalp-Damar Hastalıkları.....	42
Kanser	43
Şişmanlık.....	43
Günlük Yağ Tüketimi	43

Gıda Maddelerinin Özellikleri Göz Önüne Alınarak Önerilen Yağ Miktarı	43
Çalışma Soruları	44
Kaynaklar.....	45

4. BÖLÜM

PROTEİNLER

Aminoasitlerin Yapısı.....	47
Amino Asitlerin Özelliklerine Göre Gruplandırılması	48
Protein Çeşitleri.....	49
Aminoasitlerden Proteinlerin Yapılması.....	49
Proteinlerin İnsan Vücudundaki Görevleri.....	50
Proteinlerin Özelliklerine Göre Gruplandırılması.....	53
Vücut Dokularının Yapılması ve Hareketinde Görevli Proteinler	53
Enzimler	54
Hormonlar	54
Asit-Baz Dengesinin Sağlanması	54
Dokuların Yenilenmesi ve Yaraların İyileşmesi.....	55
Enerji Üretimi.....	55
Proteinlerin Yetersiz Alımı.....	55
Kuşaşıorkor	55
Marasmus	56
Protein Kaynakları	56
Proteinlerin Sindirimi.....	59
Ağız ve Midede Proteinlerin Sindirimi	59
Proteinlerin Mideden İnce Bağırsağa Geçişi	60
Aminoasitlerin Tekrar Kullanımı.....	60
Günlük Protein Gereksinimi	61
Çalışma Soruları	61
Kaynaklar	61

5. BÖLÜM

ENERJİ DENGESİ

Enerji Dengesi ve Vücut Ağırlığı	63
Sağlığımızı Korumak Amacı ile Kişisel Olarak Yapmamız Gerekenler	64
Kilolu Olmak ve Şişman Olmak.....	64
Yeterli ve Dengeli Beslenme.....	66
Toplam Enerji Harcaması.....	67

Bazal Metabolizma (%70).....	67
Karaciğer (%27).....	67
Beyin (%19).....	68
Kas (%18)	68
Kalp (%7).....	68
Akciğer (%9)	68
Böbrekler (%10)	69
Fiziksel Aktivite (%20).....	69
Gıdaların Termik Etkisi (%10).....	70
Makro Besinlerin Termik Etkisi	70
Enerji Dengesi.....	71
Enerji Dengesini Etkileyen Etmenler.....	72
Gıda Maddelerinin Enerji Değeri	72
Çocukluk Döneminde Enerji Dengesi	73
İleri Yaşlarda Enerji Dengesi.....	73
Hamilelikte Enerji Dengesi	74
Enerji Dengesindeki Temel Prensipler	74
Kilo Almayı Etkileyen Etmenler	74
Yemek Yeme Davranışlarımızı Etkileyen Etmeler	75
Çalışma Soruları	76
Kaynaklar.....	76

6. BÖLÜM

SU VE ELEKTROLİTLER

İnsan Vücudundaki Su	78
İnsan Vücudundaki Suyun Dağılımı (%).....	78
Susama Duygusu	80
Vücuda Alınan ve Atılan Su	80
Su Tüketimi	80
Vücuda Alınan Su	81
Vücuttan Atılan Su	81
Vücudun Su İhtiyacını Karşılamaı	82
İçme Suyu ve İçecekler.....	82
Gıda Maddelerinin Bileşiminde Bulunan Su Miktarı	84
Metabolik Su	85
Besin Öğelerinin Vücutta Metabolizması Sonucunda Oluşan Metabolik Su Oranı.....	85
Suyun İçilmesi.....	86

Sıvı Alımında Yaşın Etkisi.....	86
Suyun Yeterli İçilip İçilmediğinin Kontrol Edilmesi	87
Su Yetmezliği.....	87
Suyun Vücuttaki Dönüşümü	88
Su ve Elektrolit Dengesi	88
Vücut Sıvılarında Bulunan Elektrolitler	88
Sıvı ve Elektrolit Dengesinin Sağlanması	89
Suyun Vücuttaki Görevleri	90
Termoregülasyon.....	92
Vücut Su Dengesi	93
Çalışma Soruları.....	93
Kaynaklar.....	93

7. BÖLÜM

MİNERAL MADDELER

Makro Mineral Maddeler.....	95
Mikro Mineral Maddeler.....	96
Kalsiyum (Ca)	96
Kalsiyum Kaynakları Kullanım Özelliklerine Göre Gruplandırılması	97
Fosfor (P).....	99
Potasyumdan Zengin Kaynaklar	100
Potasyum (K+)	100
Fosfor(P-).....	101
Sülfür (S).....	101
Sodyum ve Klor	103
Magnezyum (Mg).....	104
Demir	105
Çinko.....	106
Bakır.....	106
İyot.....	107
Selenyum	107
Manganez	108
Flor	108
Krom	108
Molibden	108
Çalışma Soruları.....	109
Kaynaklar.....	110

8. BÖLÜM VİTAMİNLER

İnsan Sağlığı İçin Önemli Olan Vitaminler	111
A Vitamini	111
A Vitaminin İnsan Vücudundaki Görevleri	112
A Vitamini Yetmezliği	113
D Vitamini	114
D Vitamini Elde Edilen Kaynaklara Göre Gruplandırılır	114
D Vitamini Kaynakları	115
E Vitamini	116
E Vitamini Kaynakları	116
K Vitamini	117
B Grubu Vitaminleri	117
Günlük Önerilen B Grubu Vitamin Miktarları	119
C Vitamini (Askorbik Asit)	120
C Vitaminin İnsan Vücudundaki Görevleri	120
C Vitamini Kaynakları	121
C Vitamini Yetersizliği	122
Çalışma Soruları	122
Kaynaklar	123

9. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE YAYGIN OLAN KÖTÜ BESLENME ALIŞKANLIKLARI

Tüketicilerde Yaygın Olarak Görülen Kötü Beslenme Alışkanlıkları	125
WHO 2015 Raporuna Göre, Sağlıklı Bir Diyetin İnsan Sağlığına Katkıları	126
Yetişkinlerin Beslenmesi	127
Çalışma Soruları	128
Kaynaklar	128

10. BÖLÜM

GIDA KATKI MADDELERİ

Gıda Katkı Maddelerinin Kullanım Amaçları	129
Gıda Güvenliğine Yönelik Kurulan Kuruluşlar ve Kurulum Amaçları	130
Gıda Katkı Maddelerinin Sınıflandırılması	132
Renklendiriciler (E100-E199)	133
Koruyucu Katkı Maddeleri (E200-299)	134
Antioksidanlar ve Asitlik Düzenleyiciler (E300-399)	135

Stabilizatör Emülgatör ve Kıvam Arttırıcılar (E400-E499).....	136
Asitlik Düzenleyiciler ve Topaklanmayı Önleyiciler (E500-E599).....	137
Aroma Arttırıcı Katkı Maddeleri (E600-E699)	137
Çalışma Soruları.....	140
Kaynaklar	141

11. BÖLÜM

SAĞLIKLI YAŞAM VE EGZERSİZ

Fiziksel Aktivite ve Egzersiz Faaliyetlerinin Yararlı Olabilmesi İçin Gereken Temel Prensipler.....	148
Spor Yapanların Beslenmesindeki Temel Prensipler	148
Spor Yapan Kişilerde Terleme ile Su Kaybı.....	148
Spor Yapanlar İçin Günlük Önerilen Su Miktarları.....	152
Enerji Kaynakları.....	152
Karbonhidratların Sınıflandırılması	153
Kompleks Karbonhidratlar-Polisakkaritler (Çok şekerler)	154
Protein	155
Elzem/Esansiyel Aminoasitler.....	156
Protein Kaynakları	156
Protein Kaynakları	157
Protein Gereksinimi	157
Yağlar.....	157
Doymuş Yağlar.....	158
Doymamış Yağlar	158
Yağ Gereksinimi	159
Vitaminler.....	159
Mineral Maddeler.....	159
Çalışma Soruları	160
Kaynaklar.....	160

12. BÖLÜM

OBEZİTE İLE MÜCADELE

Obezite Oluşumunu Etkileyen Etmenler	162
Kişilerden Kaynaklanan Obezite Nedenleri	162
Sağlık Sorunlarına Bağlı Kilo Alma Nedenleri	163
Genetik, Çevresel ve Psikolojik vb. Faktörlerin Obezite Riski Üzerine Etkileri	163
Obezitenin Neden Olduğu Sağlık Sorunları.....	164

Obesiteyi Önlemek İçin Yapılması Gerekenler.....	165
Obezitenin Önlenmesinde Sağlıklı Beslenme Alışkanlıklarının Kazanılması.....	166
Fast-Food Türü Beslenme Alışkanlığının Özelliği.....	166
Fast-Food Gıda Maddeleri	166
Karbonhidrat	166
Şeker ve Yağlar.....	167
Sodyum	167
Şekerli İçecek Tüketimi Obezite İlişkisi.....	169
Çalışma Soruları	170
Kaynaklar	171

13. BÖLÜM

BÜYÜME VE GELİŞME

Büyüme ve Gelişmeyi Etkileyen Etmenler	174
Genetik Yapı (Kalıtım).....	174
Çevresel Etmenler	174
Cinsiyet Farklılığı.....	174
Aktif Yaşam	175
Hormonlar	175
Beslenme Alışkanlıkları.....	175
Ailenin Etkisi	176
Sosyal Ortam	176
Sosyo-Ekonomik Durum.....	176
Yaşam Deneyimleri.....	177
Yaşam Dönemleri.....	177
Doğum Öncesi Dönem	177
Doğum Sonrası Dönem.....	178
Yetişkinlik Dönemi	178
Doğum Öncesi Dönem	178
Embriyo Dönemi (0-8 Hafta)	178
Fetal Dönem (8. Haftadan Doğuma Kadar Geçen Süreyi Kapsar)	178
Doğum Sonrası Dönem.....	179
Yeni Doğan Dönemi /Neonatal Dönem (0-4 Hafta)	179
Süt Çocuğu Dönemi (1 Ay-12 Ay)	179
Oyun Çağı Dönemi (1-3 Yaş).....	179
Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş)	180
Okul Çağı Dönemi (6-12 Yaş).....	181
Ergenlik Dönemi (12-20 Yaş).....	181

Yetişkinlik Dönemi.....	182
Yetişkinlik Öncesi Dönem	182
Yetişkinlik Dönemi	182
İleri Yaş Dönemi.....	182
Fizyolojik Gereksinim.....	184
Güvenlik Gereksinimi.....	185
Sosyal Gereksinim.....	185
Değer Verilme ve Saygın Olma Gereksinimi.....	185
Kendini Gerçekleştirme Gereksinimi.....	185
Çalışma Soruları.....	186
Kaynaklar	186

14. BÖLÜM

BAĞIMLILIKLA MÜCADELE

Bağımlılık	187
Bağımlılık Riskini Artıran Faktörler.....	188
Bağımlılıktan Koruyan Faktörler	191
Bağımlılığın Bileşenleri	192
Bağımlılık Süreci.....	193
Bağımlılık Yapan Maddelerin Kullanılmasıyla Bireyde Gözlenen Değişiklikler	194
Kimler Madde Bağımlısı Olarak Kabul Edilmektedir?	195
Bağımlılığın Dereceleri	196
Bağımlılık Yapan Maddeler ve Bunların Sağlık Üzerindeki Etkileri	197
Tütün.....	197
Alkol.....	199
Esrar	203
Sentetik Kannabinoidler.....	205
Opiyatlar (Eroin, Afyon, Morfin, Kodein, Tebain vb)	206
Kokain.....	208
MDMA	209
Amfetamin, Metamfetamin	211
Halusinogenler	211
Benzodiazepinler, Diğer Yatıştırıcılar ve Hipnotikler	212
Uçucu Solventler	212
Yeni Çıkan Uyuşturucu Maddeler ve Diğerleri.....	214
Bağımlılık Yapıcı Maddelerle İlgili Hukuki ve Yasal Boyut	214
Bağımlılıkla Mücadele ve Bağımlılığı Önleme	217

Madde Kullanımını Önleme ve Mücadelede Uygulanması Gereken Stratejiler	218
Bağımlılıkta Destek Alınacak Kurum ve Kuruluşlar	221
Çalışma Soruları	221
Kaynaklar.....	222

15. BÖLÜM

CİNSEL SAĞLIK

Cinsellikle İlgili Kavramlar	228
Toplumlarda Cinsellik ve Cinsel Eğitim.....	229
Cinsellikle İlgili Değerler.....	231
Cinsel Kimlik Gelişimi	232
Üreme Sağlığı	233
Gebelik, Doğum ve Doğum Sırasında Karşılaşılan Sorunlar	234
Gebe Olamama ve Kısırlık	236
Yapay Döllenme.....	237
Tüp Bebek.....	237
Doğum Öncesi Bakım	238
Doğum Sonrası Bakım.....	240
Doğurganlığın Düzenlenmesi (Aile Planlaması).....	241
Kadın Üreme Organları.....	242
Erkek Üreme Organları	243
Gebelikten Korunma Yöntemleri – Aile Planlaması	243
Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar (CYBE).....	247
Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonların Etkeni, Bulaşma Yolları, Etkileri ve Tedavisi.....	249
Cinsel yolla Bulaşan Enfeksiyonların (CYBE) Bulaşmasına Neden Olan Faktörler	252
Çalışma Soruları	253
Kaynaklar.....	254

16. BÖLÜM

TRAFİK, AFET VE İLKYARDIM

Trafik Tanımı ve Trafik Eğitiminin Önemi.....	255
Güvenli Yolculukta Alınması Gereken Önlemler	256
Trafik Kazalarının Nedenleri	257
İlk Yardım	277
Kırık Çeşitleri	301
Kedi - Köpek Isırmalarında İlk Yardım	304

Arı Sokmasında İlk Yardım.....	304
Akrep Sokmasında İlk Yardım.....	304
Yılan Sokma / Isırmalarında İlk Yardım.....	305
Deniz Canlıları Sokmasında İlk Yardım.....	305
Kene Isırmasında İlk Yardım	306
Sindirim Yolu ile Zehirlenmede İlk Yardım.....	307
Solunum Yoluyla Zehirlenmelerde İlk Yardım	308
Cilt (Deri) Yolu ile Zehirlenmelerde İlk Yardım	308
Zehirlenmelerde Genel İlk Yardım Uygulamaları	309
Donmalarda ve Yanıklarda İlk Yardım.	309
Donmalarda İlk Yardım	309
Isı ile Oluşan Yanıklarda İlk Yardım	310
Kimyasal Yanıklarda İlk Yardım	311
Elektrik Yanıklarında İlk Yardım.....	311
Sıcak Çarpmasında İlk Yardım	311
Göze, Kulağa, Buruna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım.....	312
Göze Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım	312
Kulağa Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım	312
Buruna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım	312
Çalışma Soruları	323
Kaynaklar.....	323
Yazarlar Hakkında.....	327

TABLORAR LİSTESİ

Tablo 1. Şekerlerin, Sakkaroz Oranla Tatlılık Derecelerinin Karşılaştırılması	14
Tablo 2. Bazı Gıda Maddelerinin Bileşimindeki Karbonhidrat ve Posa Miktarları...19	19
Tablo 3. Karbonhidrat Kaynaklarının Özelliklerine Göre Sınıflandırılması	20
Tablo 4. İyi ve Kötü Karbonhidratların Özellikleri.....	23
Tablo 5. Bazı Gıdaların Bileşimindeki Yağ Oranları.....	40
Tablo 6. Aminoasitlerin Özelliklerine Göre Gruplandırılması	49
Tablo 7. Proteinlerin Biyolojik Değeri.....	57
Tablo 8. Yaygın Olarak Tüketilen Bazı Gıda Maddelerinin Bileşiminde Bulunan Protein Oranları.....	57
Tablo 9. Fiziksel Aktivite ve Cinsiyete Göre Günlük Harcanan Enerji Düzeyi.....	70
Tablo 10. Vücuda Alınan ve Vücuttan Atılan Sıvı Miktarı.....	81
Tablo 11. Bazı İçeceklerin Bileşimindeki Su Oranları	82

Tablo 12. Bazı Gıda Maddelerinin Bileşiminde Bulunan Su Oranları	84
Tablo 13. Bazı Mineral Maddelerin Bulunduğu Gıda Maddeleri ve İnsan Vücudundaki Görevleri	109
Tablo 14. Gıda Katkı Maddelerinin E Koduna Göre Sınıflandırılması	133
Tablo 15. Su Kaybına Bağlı Olarak Görülen Semptomlar	150
Tablo 16. İdrar Rengine Göre Su Kaybı	151
Tablo 17. Boy Kilo İndeksi	161
Tablo 18. Dünya Sağlık Örgütü Raporuna Göre Yaşam Dönemleri	183
Tablo 19. İnsanların Yaş Dönemi, Özellikleri ve Yaş Dönemine Göre Değişimler	183

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Karbonhidratların Oluşumu	13
Şekil 2. Trigliseritlerin Yapısı	29
Şekil 3. Doymuş Yağ Asitleri	30
Şekil 4. Doymamış Yağ Asitleri	30
Şekil 5. Trans Yağlar	31
Şekil 6. Aminoasitlerin Yapısı	48
Şekil 7. Proteinlerin Oluşumu	50
Şekil 8. Elma ve Armut Tipi Şişmanlık	65
Şekil 9. Toplam Enerji Harcaması Dağılımı	67
Şekil 10. Makro Besin Öğelerinin Termik Etkisi	71
Şekil 11. Enerji Dengesi	72
Şekil 12. İnsan Vücudunda, Organlardaki Suyun Dağılımı	78
Şekil 13. Kalsiyumun Vücutta Dağılımı	96
Şekil 14. Fosforun Enerji Üretiminde Kullanılması	99
Şekil 15. Maslov'un Temel İhtiyaçlar Aşamaları	184
Şekil 16. Bağımlılık Döngüsü	193

1. BÖLÜM

BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE BESLENME ALIŞKANLIKLARINI ETKİLEYEN ETMENLER

Prof. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER
Gazi Üniversitesi

İnsanların sağlıklı yaşayabilmesi için doğumdan itibaren yaşamı boyunca temel gıda maddelerine ulaşabilmesi gerekir. İnsanların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel gıda maddeleri insanların fizyolojik gereksinimlerine karşılayabilecek nitelikte olmalıdır. Fizyolojik gereksinimleri karşılanan kişiler psikolojik olarak ta rahat ve çevresi ile uyum içindedirler.

Hayatımız boyunca her zaman, farkına varmadan sürekli olarak yaşamımızı doğrudan etkileyen kararlar vermekteyiz. Bu kararlar yaşamımızı, olumlu veya olumsuz yönlerde etkileyerek yön vermeye devam etmektedir.

Yaşamımıza yön veren kararlar içerisinde yaptığımız seçimler yıllar boyu devam ederek kişisel alışkanlıklara dönüşmektedir. Bu kişisel alışkanlıklar içinde beslenme alışkanlıklarının yeri oldukça önemlidir.

Beslenme alışkanlıkları çocukluk döneminden başlayan deneyimlerle tüm yaşantımıza hayatımız boyunca yön vermeye devam etmektedir. Bu alışkanlıklar yararlı alışkanlıklar olarak hayatımıza yön verebildiği gibi, bazen de hayatımıza olumsuz yönlerde etkili olabilmektedir.

İyi beslenme alışkanlıkları sağlıklı bir yaşam sürmemize katkı sağlar. Fiziksel olarak sağlıklı olan kişiler toplum içinde uyumlu, başarılı aynı zamanda sağlık sorunları oldukça az olan kişilerdir.

İyi beslenemeyen veya kötü beslenme alışkanlığı olan kişiler ise topluma uyum sağlayamayan, sürekli sağlık sorunları ile uğraşan kişilerdir. Toplumda yaygın olarak görülen hastalıklar genellikle yaşam boyunca yetersiz ve dengesiz beslenme alışkanlıkları ile doğrudan ilgilidir.

Toplumlarda yaygın olarak görülen kronik hastalıklar, kanserler, kalp damar hastalıkları, vb., kötü beslenme alışkanlıkları ile doğrudan ilişkilidir. Psikolojik ve ruhsal sorunlar da çoğu kez, beslenme sorunları ile doğrudan ilişkilidir. Dünyada bazı insanlar sağlıklı gıdalara hiç ulaşmadan yaşamlarını sürdürmeye çalışırken, bazıları da sadece kötü seçimler nedeniyle sağlıklarını kaybedebilmektedirler.

Sağlıklı gıda maddesinin insan yaşamına olan katkısının bilinmesi oldukça önemlidir. İnsanların gıda tercihleri hayatlarını doğrudan etkilemektedir. Doğru beslenme alışkanlıkları ile insanlar, yaşamlarını olumlu yönde sürdürebilir. Gıdaların özelliklerini tanıyarak doğru seçimler yapabilmek insanlar için eğlenceli bir yaşam felsefesi haline de gelebilir.

GIDA MADDESİ TERCİHİNİ ETKİLEYEN ETMENLER

İnsanların ne zaman, hangi gıda maddelerini, nasıl yiyeceği yıllarca oluşan deneyimleri sonucunda şekillenerek kişiye özgü özellikler haline gelmektedir. Toplumsal, çevresel koşullar vb. etmenler farkında olmadan alışkanlıklarımıza yön vermektedir. Gıda seçimlerimizi etkileyen etmenler alışkanlıklarımıza değişik şekillerde yönlendirmektedir.

Kişisel Özellikler

Hoşlandığımız veya hoşlanmadığımız gıdalara karşı tavrımızı belirleyen birçok etmen bulunmaktadır.

Genetik olarak gelişen tat alma duyusu gıda seçimlerini etkileyen en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Tat alma duyusu embriyo döneminden itibaren hayatımız boyunca şekillenmeye devam etmektedir.

Tatlı, tuzlu, acı, ekşi tat kavramları doğrudan yaşamımız boyunca edindiğimiz beslenme alışkanlıklarını doğrudan etkilemektedir. Hoşlandığımız veya hoşlanmadığımız tat deneyimleri beslenme alışkanlıklarımıza yön veren en önemli etmenlerdendir. Yaşamımız boyunca tat alma duyusu deneyimlerimiz ile kendimize özgü tat kavramı oluşturmaktayız.

Toplumlarda alışkanlık haline gelen gıda maddeleri de tat alma duyusunun gelişimine yön vermektedir. Son yapılan araştırmalar tat alma duyusu (dil ve ağız içi), koku (burun), işitme duyusu (kulak), görme duyusu (göz) ve dokunma duyusunun (el) birlikte çalıştığını göstermektedir. Gıda tercihleri genellikle beş duyu organı ile yapılmaktadır.

Duyuşsal değerlendirme (Sensory yöntemi) adı verilen bu tip değerlendirmeler ile daha önceden kazandığımız deneyimlerle, gıdalar hakkında karar vererek, gıda tercihlerini ve gıda tüketimlerini gerçekleştirmekteyiz.

Alışkanlıklar

Alışkanlıklar farkında olmadan gıda tercihimizi etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Sabah kahvaltısı, çay, zeytin, peynir, ekmek kavramı, öğle yemeği, çorba, ana yemek, devam eden akşam yemeği gibi standart haline getirdiğimiz kavramlar, gıda tercihimizi etkileyen önemli etmenlerdendir. Gıda seçimlerimizde temel öğünlere göre oluşturduğumuz kavramların etkisi oldukça fazladır.

Gelenek ve Görenekler

Toplumların alışkanlıklarına yön veren etmenlerden birisi de gelenek ve göreneklerdir. Bayram yemekleri, düğün yemekleri, ziyafet yemekleri, kutlamalar gibi alışkanlıklar beraberinde özel gıdalara yer verilmesi gibi alışkanlıklarımızı da etkilemektedir. Kandil simidi, bayram baklavası, aşure, yas helvası vb. toplumlarda özel günlerde, kutlamalarda özel gıda maddeleri hazırlanmaktadır. Bu tür gelenek ve görenekler beslenme alışkanlıklarımız üzerinde oldukça etkilidir.

Sosyal İlişkiler

Birçok insan mutlu veya güzel olayları kutlarken yemek yemekten hoşlanmaktadır. Kutlamalar sırasında çoğu kez yiyecek, içecek vb. ikramlar beraber yapılmaktadır. Doğum günü kutlamaları, bebeğin dişinin çıkması vb. hoş giden bir olayın kutlanması gibi etkinlikler aynı zamanda, özel yiyecekler ve içecekler gibi gıda maddelerinin tüketildiği veya kutlamanın özelliğine göre ikram edildiği faaliyetler olarak algılanmaktadır.

Kullanılabilirlik, Ekonomiklik, Uygunluk

Yaşam koşullarına bağlı olarak insanlar kolay ulaşılabilen, hazırlanabilen aynı zamanda fiyatı bütçesine en uygun gıda maddelerini tercih etmeye çalışmaktadırlar. Bu tür etmenler insanların gıda maddesi tercihini de etkileyen önemli etmenlerden biridir. Kısa sürede hazırlanan yarı-hazır gıda maddeleri, konserveler, kısa sürede pişirilebilen gıda maddeleri, hazır soslar, yoğunlaştırılmış içecekler insanların beslenme alışkanlıkları üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Olumlu veya Olumsuz Gıda Deneyimleri

İnsan yaşamında hoşlanılan veya hoşlanılmayan gıda maddeleri genellikle geçmişteki deneyimleri ile ilgilidir. Geçmişte hiç hoş olmayan kötü izlenim bırakan, gıda zehirlenmesi veya sindirim kanalı sorunları, gıda maddesi alerjisi vb. yaşama neden olan gıda maddeleri alışkanlık kavramı içinde değerlendirilmez.

Çocukluk döneminde ödül veya ceza amaçlı kullanılan gıdalar da insanlarda olumlu veya olumsuz etkilere neden olarak beslenme alışkanlıklarında yer alması veya almaması gibi sonuçlara neden olabilir.

Duygusal Rahatlama

Birçok insan can sıkıntısından, depresyondan kurtulmak amacı ile yemek yemektir. Bu tip kişiler arkadaşları ile beraberken değil, çoğu kez yalnız başına yemek yemeği tercih etmektedirler. Evde ve özellikle geceleri kendilerini rahatlattığını düşündüğü gıda maddeleri veya içecekleri tercih ederek ruhsal yönden rahatlamayı amaçlamaktadırlar.

Bu tür duygusal değişimleri olan kişiler, yalnızlık duygusu ile birlikte, genellikle karbonhidrat açısından zengin olan gıdaları tüketmektedirler. Bu tür beslenme alışkanlığı uzun süreli olduğunda çoğunlukla kilo artışı veya obeziteye zemin hazırlamaktadır. Bu durum aynı zamanda, temel besin öğeleri eksikliğine yol açarak, sağlık sorunlarına neden olmaktadır.

Değer Yargıları

Dini inançlar, politik görüşler, çevresel veya doğaya karşı duyarlılıklar da beslenme alışkanlıklarını etkileyen etmenlerdir. Müslümanlar ramazanda oruç tutmak, domuz eti yememek, vejeteryanlar da olduğu gibi hayvansal kaynaklı gıda maddeleri tüketmemek vb. değer yargıları beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir.

Vücut İmajı

Fiziksel görünüm ve imaj kavramı beslenme alışkanlıkları üzerinde etkili olmaktadır. Gıda maddesi seçiminde kalori değeri yüksek olanların seçilmemesi veya katkı maddesi içerenlerin tercih edilmemesi vb. etmenler gıda maddeleri tercihinde oldukça önemli etmenlerdendir.